

CONSTANTINO RODRÍGUEZ ROS, METGE D'ALTAFULLA ENTRE 1935 I 1971

*Eulàlia Vilallonga Ramon*¹
vilallonga.eulalia@gmail.com

Resum: El Dr. Rodríguez va exercir la seva professió a Altafulla durant més de 30 anys. Moltes persones encara el recorden, per la petjada que va deixar en la població, tant en l'àmbit professional com humà. Aquest article és una semblança de la seva persona, a partir dels records d'una família amiga.

Paraules clau: Medicina rural, sistema sanitari, guerra civil.

Abstract: Dr. Rodríguez has been the physician of Altafulla for more than 30 years. He is still remembered by many villagers both for his medical practice as well as for his human approach. Based on the memories of a close friend family, this article is a likeness of his person.

Keywords: Rural medicine, healthcare system, Spanish civil war.

Un metge rural

Constantino Rodríguez Ros va prendre possessió del seu càrrec com a metge titular i inspector municipal d'Altafulla el 8 de gener de 1935, procedent de Rasquera, on havia estat nomenat metge municipal el 1927². Gallec de naixement (Verín, Ourense, 25 d'abril de 1896), va arribar de petit a Catalunya per la destinació del pare, també de Verín i del cos de Carrabiners. La família de la mare era de Juncosa de les Garrigues (Lleida), població on també va néixer qui seria la seva esposa, Amparo Solà Sanuy.

El Dr. Rodríguez tenia vocació de metge de poble, d'aquells que coneixien cada família i cada malalt, que feien també de psicòleg, amb un ull clínic proverbial, un

¹ Llicenciada en Dret

² Fins als anys 70, la contractació dels metges rurals era responsabilitat dels ajuntaments. Les funcions del metge incloïen el tractament de les epidèmies i la implantació de mesures d'higiene general.

gran sentit pràctic i una dedicació absoluta a la salut i el benestar dels vilatans d'Altafulla, Tamarit i voltants. Receptava i recomanava menges i hàbits aplicant uns coneixements sempre avançats al seu temps. Es desplaçava a l'hora que fos i allà on es trobés la llar del malalt, feia tantes visites com considerés per l'evolució de la malaltia, però també per reconfortar la família i aportar aquell caliu que cal en temps de tribulacions. També dedicava una estona a conversar durant les visites rutinàries.

Així el recorden encara molts altafullencs i, com va escriure Isidre Virgili al *Diario Español* de Tarragona³ a propòsit de la seva jubilació, el 1971, “ha sido un verdadero apóstol de la medicina. Serena, eficazmente con abnegación y entusiasmo (...) ha cuidado de todos nosotros”. De referències a la seva persona en trobem arreu quan es parla d'aquells anys a Altafulla. Citarem, com a exemple, el seu record com “el metge, des de 1935, el Dr. Constantino Rodríguez Ros, tan arrelat en el nucli dur de la memòria altafullenca”⁴ o la referència a la seva dedicació, fins on era possible, en moments difícils com a principis del 1938.⁵

Aquesta vocació va donar sentit a la seva vida. Havia tingut una infància trista, marcada per la mort traumàtica de la mare, a qui estava molt unit, i el seu patiment durant aquella llarga malaltia era l'origen de dues decisions vitals: estudiaria Medicina i no tindria fills.

Cal Doctor Rodríguez

Figura 1: Portalada c/ Nou, 21, avui c/Major

Figura 2: El balcó del pis principal

³ Diari facilitat per Maria Teresa Balaguer Rimbau.

⁴ Maria Porter Moix, Francesc Blanc Canyelles i Joan Carnicer Torrent. *Altafulla*. Col·lecció La Creu de Terme, Cossetània Edicions 2001, pàg. 70.

⁵ Ricard Ramon Sumoy i Roser Ramon Inglès. *Joaquim Ramon Bové (1918-1938), jove altafullenc víctima de la Guerra Civil*. Estudis Altafullencs 44, 2020, pàg. 59.

Pujant les escales del carrer Major, abans *calle Nueva* —que no estaven arreglades com ara sinó que havies d'anar amb compte on posaves els peus, pels molts desnivells i roca nua que s'hi trobaven— a mà esquerra hi ha una portalada que dona a una gran entrada, com en totes les cases setcentistes del poble, si bé aquesta es coneix per ser on va néixer Martí i Franqués i, durant molts anys, com a cal Dr. Rodríguez. Un cop a dins, també a l'esquerra, unes escales porten al primer pis que ocupaven el doctor, la seva esposa Amparo i la germana d'ella, la Carmen.

Hi tenien l'habitatge i la consulta. No em consta que la senyora Amparo hagués tingut una funció d'infermera pròpiament, sinó més aviat de suport afectuós i emocional quan calia, o si els infants ploraven en rebre injeccions, quan de vegades el doctor era una mica expeditiu...

Traspassat el gran rebedor-sala d'espera i l'entrada a la consulta, recordo la saleta d'estar, on les dues famílies passàvem tardes molt agradables. A mi em donaven papers i llapis per dibuixar i m'estava a banda, com acostumava a passar abans amb els infants, quan ens duïen de visita, mentre els grans parlaven al voltant d'una gran taula braser. Allí s'opinava sobre l'actualitat, els esdeveniments, les preocupacions del dia a dia... i també s'explicaven acudits, tan enginyosos aquells anys. Però sobretot se sentia la veu del Dr. Rodríguez, en sentit ampli, que exercia un lideratge natural exposant temes sempre de gran interès, de ciència, d'història, de lectures... Arribada l'hora del berenar, la senyora Amparo, molt afectuosa, requeria la meua ajuda i em demanava d'anar a buscar la capsa de les galetes. Era una capsa molt bonica, lacada, amb dibuixos xinesos. Jo aprofitava per guaitar aquell menjador tan fosc, amb alcoves a banda i banda. A la balconada només hi sortíem el Divendres Sant, on no faltàvem per veure passar la processó, amb el pas que de vegades s'encallava al retomb del carrer Lleó i els armats que desfilaven tan seriosos. L'amistat entre les dues famílies ja venia de l'època dels meus avis paterns, també un matrimoni amb germana soltera, model de família llavors freqüent, de manera que tots van congeniar de seguida quan es van conèixer⁶. Compartien celebracions i excursions, com la que feien anualment per Pasqua, anant a menjar la mona a Tamarit o a La Móra, acompanyats d'altres famílies amigues, esdeveniment que, com que eren tots molt de la broma, havien batejat com a "mona monorum". Una amistat que va traspassar generacions.

El pati interior d'aquella casa conservava elements molt antics, com ara els safareigs. S'hi accedia a través d'unes escales que baixaven per una banda de la balconada interior, on al sota sostre hi havia un niu d'orenetes i on se sortia per

⁶ Durant els anys 40 i 50, Teresa Bassa (germana de l'àvia) va tenir el seu domicili permanent a La Cabana, esdevenint pacient del Dr. Rodríguez i establint-ne el vincle amb els avis, Joaquim Vilallonga i Eulàlia Bassa.

diverses portes des del rebedor i la sala d'estar. En aquell balcó, ple de testos penjats cap enfora, el Dr. Rodríguez hi estudiava dempeus, amb el llibre sobre un test i les mans agafades a l'esquena. La seva teoria era que per estudiar i concentrar-se bé s'ha d'estar una mica incòmode i per això ell estudiava dret, cada dia, un hàbit que no va perdre mai.

Estudis i temps difícils

Figura 3: L'estudiant Constantino Rodríguez als 18 anys

Dels seus anys d'estudiant, que no devien haver estat fàcils, tant per la situació familiar com per haver patit l'epidèmia de grip de 1918⁷ i pel fet d'haver estat sovint matriculat com a no oficial, tenim constància que es va examinar de Batxillerat a l'Instituto de Segunda Enseñanza de Tarragona el curs 1913-1914, i va estudiar la carrera a la Facultad de Medicina del Distrito Universitario de Barcelona, on es va llicenciar el 1923. Mostra de la seva vocació d'estudi és el fet que ja el curs 1916-1917, a més de seguir les assignatures universitàries, es va matricular de primer curs de llengua alemanya a l'Instituto General y Técnico de Barcelona.

Arribat com hem vist a Altafulla el 1935, tant a començaments de la guerra com un cop acabada aquesta, va patir diversos entrebancs —que no descriurem aquí per haver estat ja molt ben recollits en altres articles⁸— que van comportar dues interrupcions en l'exercici de la seva professió com a metge del poble, la segona de les quals va suposar el seu ingrés a la presó provincial de Tarragona, el gener de

⁷ El desembre de 1918, l'estudiant Constantino Rodríguez va adreçar instància al rector de la Universitat de Barcelona sol·licitant examinar-se el gener següent de les assignatures a les quals no s'havia pogut presentar en convocatòria ordinària per haver contret l'*epidemia reinante*, segons certificat mèdic aportat.

⁸ Francesc Blanc Canyelles, *Quan Lluís Punsoda va ser l'Alcalde i Lluís Amill el Secretari*, Estudis Altafullencs 20, de 1996, pàg. 143-144; *Els dos ajuntaments del "III Año Triunfal", "Año de la Victoria". L'oblit, la mort i la persecució als republicans altafullencs*. Estudis Altafullencs 33, 2009, pàg. 28-29; *Els desenllaços a Altafulla de la persecució político judicial del 1939*, Estudis Altafullencs 42, pàg. 110-111.

1939. Amb temps per endavant⁹, es va proposar aprendre anglès i va demanar dues bíblies, en anglès i en castellà, sense altre mètode. Ja durant els estudis havia après grec i l'emprava per prendre notes sobre els malalts, quan anava a les cases a passar visita; deia que així, si es perdien els apunts, ningú no podria saber què els passava als seus pacients. Tenia coneixements de morfopsicologia i de grafologia que, juntament amb les seves habilitats innates com a psicòleg, li permetien conèixer les persones amb més profunditat. Quan anava d'excursió, podia determinar els metres sobre el nivell del mar en funció del tipus de vegetació... Era, en definitiva, una persona de gran saviesa i inesgotables ganes d'aprendre de tots els àmbits, un erudit. Alhora, era de tracte molt planer, humà i empàtic, i sabia explicar-se en funció dels seus interlocutors, aconseguint d'una manera natural l'agraïment i l'estimació dels convilatans.

A la presó, de seguida va destacar, va organitzar la infermeria i el director el va reclamar com a metge particular de la seva família. Però quan li va oferir tenir més dies de permís dels reglamentaris, no ho va acceptar de cap manera. Era rígid amb tot, començant per ell mateix: si l'havien empresonat per un motiu legal, ell aplicaria la legalitat sense privilegis. Al seu retorn en tren des de Tarragona, a finals de 1940, el doctor va ser rebut per nombrosos altafullencs. Aquella tardor, el meu pare¹⁰ era un nen de nou anys que des de casa estant mirava encuriós com s'aplegava una gernació poc habitual a la plaça de l'estació i enfilava camí de Mar cap al poble. Poc es podia pensar que aquell home que va baixar del tren i va ser tan ben acollit, esdevindria un referent a la seva vida. Quan anys més tard, el doctor va aconseguir que li cancel·lessin els antecedents penals, amb el seu característic sentit de l'humor, deia que no li tornessin a canviar el règim, que encara acabaria malament per tercer cop!

Vocació i vida

A casa confiaven plenament en el seu ull clínic i la seva gran honestedat. Quan estaven malalts de vegades els feia dues receptes: una amb el medicament més innovador que hagués sortit al mercat, el que se suposava que havia de receptar, l'altra amb el medicament de tota la vida, senzill i absolutament eficaç. Deixava a criteri del farmacèutic i del mateix pacient la decisió, no volia que ningú es pensés que no estava al dia de les novetats!

⁹ Finalment, la pena inicial li va ser commutada per una d'inferior, segons consta en l'expedient 81.040 de la *Comisión Central de Examen de Penas del Ministerio del Ejército*.

¹⁰ Antonio Vilallonga Bassa.

Figures 4 i 5: Certificats oficials Mèdic i d'Alimentació, conservats a l'Arxiu de l'Ajuntament de Tamarit de Mar (1947 i 1949)

Figura 6: Recepta privada conservada per Pepita Farreras Serramià (1967)

Amb tot, la visió que teníem de la petjada que va deixar en la població ens venia dels comentaris dels mateixos vilatans que al llarg dels anys anaven trametent oralment, tant per la meua família materna pel temps que va cuidar de la delicada salut del meu

avi¹¹ com de totes les persones amb qui ens relacionàvem per amistat, per feina¹² o per tracte de veïnatge. Mai no va sortir de boca del matrimoni Rodríguez cap comentari sobre què passava a les cases, mai es va parlar de cap nom si es volia explicar un cas especial o una novetat que havia donat resultat. Avançant al seu temps, ja tenia una visió holística de la medicina. Havia portat pacients al clot del Mèdol, per confrontar-los al silenci total i fer aflorar, amb preguntes aparentment generals, les emocions que interferien en la salut física. O el cas d'una persona amb problemes de visió que no li resolía cap oftalmòleg: el doctor hi va tenir una llarga conversa i en va concloure que a la vista no hi tenia res, el problema era de caire psicològic, que no li permetia veure allò que no acceptava de la seva vida... Amics que el coneixien per haver coincidit a casa li feien consultes delicades, quan tenien diagnòstics difícils i en volien treure l'entrellat. Amic dels seus amics, es va presentar d'urgència a Barcelona per presidir un consell de metges, però, no obstant tots els esforços, no va poder salvar la meua àvia Eulàlia, la primera que marxava de tota una generació.

El Dr. Rodríguez era el que en diríem un *hippy avant la lettre*¹³ de costums frugals, una mica asceta i d'idees molt pròpies. En un temps en què l'assistència sanitària no era universal ni gratuïta, el metge rural, amb independència del salari que cobrés de l'Ajuntament, per les responsabilitats sanitàries generals, havia de guanyar-se la vida mitjançant el cobrament regular de mensualitats denominades *igualada mèdica*, un *sistema igualatorio* que permetia tothom ser atès pel metge, a la seva consulta o a domicili, mitjançant un Contrato de Servicio Médico entre metge i famílies, sistema que fins el 1972 va ser l'única forma d'accedir a l'atenció mèdica¹⁴. Ell adaptava el contracte si calia a les circumstàncies de les famílies, assegurant-se un passar ajustat a la vida senzilla i endreçada de la seva llar.

¹¹ Francesc Ramon Pedrol. El Dr. Rodríguez es desplaçava regularment a baix a mar per visitar l'avi durant la seva malaltia.

¹² A partir dels anys 40, totes les persones que van treballar a La Cabana (terme de Tamarit) –a l'explo-tació agrícola, a la casa, a la granja avícola i a la fàbrica de productes ramaders– eren d'Altafulla o hi vivien.

¹³ L'accepció original de *hippy*, com a integrant d'un moviment contracultural, de rebuig de les mo-des consumistes i frugal de costums, estaria a l'origen d'aquest qualificatiu aplicat al doctor, jo diria que promogut per ell mateix amb certa satisfacció personal.

¹⁴ Si bé el 1942 s'implantà a Espanya el Seguro Obligatorio de Enfermedad, el sistema no es consolida fins la Ley de Bases de la Seguridad Social de 1963 que modernitza definitivament l'assistència medicosa-nitària al país. Progressivament, van anar desapareixent els afiliats a l'igualatori mèdic, que teòricament va quedar eliminat per complet el 1972, quan s'aprova la Ley de Financiación y Perfeccionamiento del Régimen General de la Seguridad Social, si bé el 1975 només el 77% de la població espanyola estava in-closa al sistema, coexistien diferents sistemes i fins l'aprovació de la Constitució de 1978 no es reconeix el dret de tothom a la protecció de la salut, consolidant-se així el concepte i aplicació de la Seguridad Social.

No és fins al 1986 però, que la Ley General de Sanidad permet deixar enrere un sistema sanitari constituït per un gran nombre de xarxes assistencials sense una organització general, donant pas a la universalitat de l'assistència sanitària i al seu finançament, no ja amb les quotes a la Seguretat Social, sinó a través dels pressu-postos generals de l'Estat, nou sistema de finançament que no va estar completament implantat fins al 1999.

Figura 7: Moments d'oci, anys 40

Personalment, tenia un sistema d'àpats peculiar: menjava tot sol, li posaven el primer, el segon i les postres alhora i ho enllestia en pocs minuts. Quan va esclatar la guerra i li van requisar la moto, es va acostumar a caminar per camins i carreteres per visitar els malalts. No la va substituir mai i va fer del caminar la seva forma de mantenir la salut. Quan van començar a proliferar els cotxes i algú el trobava i li oferia d'acompanyar-lo, acceptava gustós per no ser descortès, però després se'n tornava per fer els quilòmetres que li faltaven. Com que volia estar al dia, al principi de la televisió el doctor va demanar al meu pare que n'hi portés una de prova, per valorar si

li podia interessar. Al cap d'uns dies la televisió va tornar a la botiga... Els únics luxes que es permetia el matrimoni Rodríguez eren les excursions —a la muntanya o fins a la Costa Brava— que feien amb el taxi de Marianet¹⁵, a qui tenien en gran estima.

Com a síntesi del que va ser la seva vocació i la seva vida, reproduïxo literalment aquests “*hechos probados*” que consten a l'expedient del Ministerio del Ejército ja mencionat, en relació al “*condenado Constantino Rodríguez: CONDUCTA: Es persona de intachable conducta moral y social, fiel cumplidor de sus deberes profesionales. POSICION SOCIAL: No se le conocen bienes y otros bienes de vida que los que le proporciona su profesión*”.

Dos altafullencs de cor

La identificació del Dr. Rodríguez amb Altafulla durant els quaranta anys que hi va viure va ser absoluta. A més de tenir cura de la salut dels vilatans, es va implicar en la vida del poble molt més enllà de formar part de les “forces vives” per raó del càrrec. Hi va realitzar tot el seu projecte de vida i es considerava altafullenc. A tall d'exemple, com a membre de la Junta Local Pro Construcción de Escuelas, va contribuir activament, amb la seva aportació intel·lectual i amb jornals per al finançament, a

¹⁵ Mariano Sordé, conegut pels vilatans com *Marianet*, regentava un dels tres forns d'Altafulla, el del carrer de Dalt. A més de forner, també tenia un cotxe amb el qual assegurava el servei de taxi i amb què els estius baixava i tornava de la platja els estadants del poble, fins que a mitjans dels anys 60 es va generalitzar l'ús del cotxe.

fer que les Escoles Teresa Manero, el projecte educatiu més important d'Altafulla els anys 50, fossin una realitat.¹⁶

Va teixir relacions d'afecte i amistat amb els convilatans, com ho demostra aquesta nota personal que, tot desitjant unes bones festes de Nadal de 1970, va enviar a "l'amic Pepito", que era Josep Farreras, pare de la Pepita, on incloïa el retall de quatre pàgines de la secció *Figuras de la Cardiología Española* d'una revista mèdica, dedicades al Dr. D. Antonio de Martí y Franqués (Martí d'Ardenya).

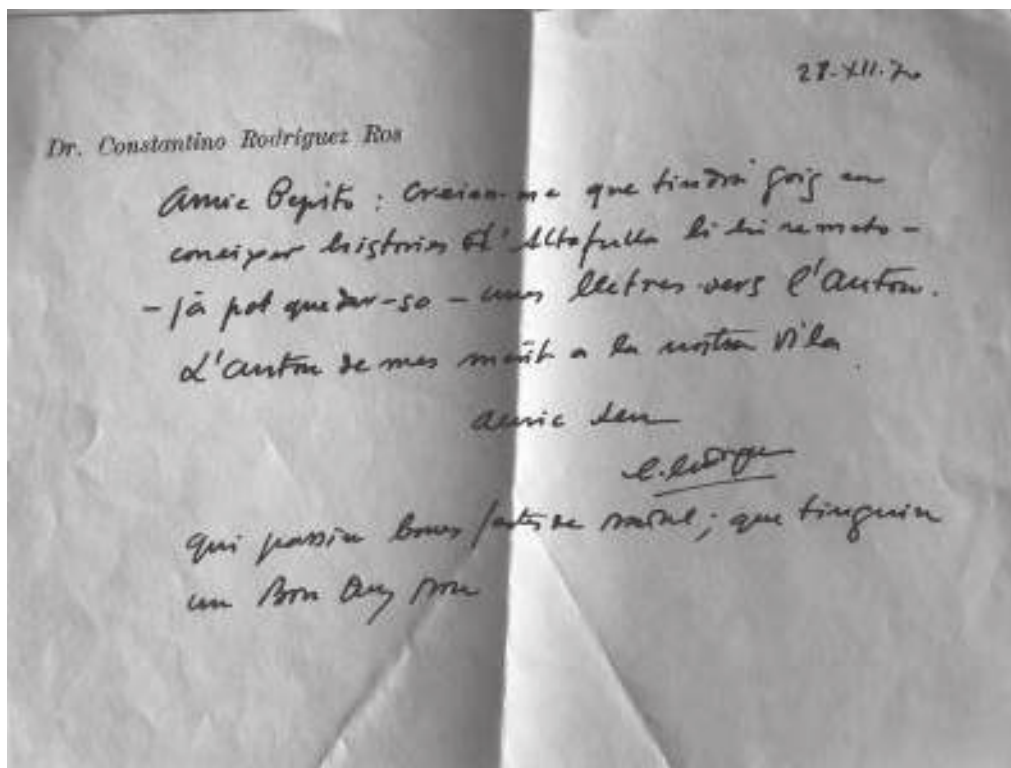

Figura 8: Felicitació de Nadal

Es va jubilar... als 75 anys! La mateixa Pepita Farreras, que en té un record molt afectuós, ja que a casa seva sempre recordaven que el doctor li havia salvat la vida quan era un nadó, conserva la carta de comiat que va rebre el seu pare com a cap de família i que adjuntem aquí:

¹⁶ El *Diario Español* de 12 de novembre de 1957 publicà sota el títol de "Nuevas Escuelas en Altafulla" una extensa ressenya de la inauguració (document facilitat per Maria Teresa Balaguer Rimbau). La història està àmpliament explicada a *Cinquanta anys de la construcció de les escoles "Teresa Manero" (1957-2007)*, d'Olga Arnau i Maria Noguera, publicació *L'Oliverot* num. 16, de 2008 del Centre d'Estudis d'Altafulla.

Figures 9 i 10: Cartes

Aquesta carta de febrer de 1971 que el Dr. Rodríguez va dirigir a cada “Señor Abonado” comunicant la finalització del Contrato de Servicio Médico a partir de març del mateix any, coincideixen en el temps amb l’edat assolida pel doctor —d’aquí potser el fet d’expressar que no creu que pugui seguir complint en tot moment allò que comporta la relació contractual— i amb l’arribada del nou sistema mèdic legal de la Seguridad Social.

I devia ser molt a desgrat que es va jubilar. Altafulla era casa seva i no se n’hauria mogut... Un dia que es va dislocar un braç va fer avisar el meu pare i un amic per tal que entre tots dos l’ajudessin a curar-lo. Els va anar dient tot el que calia fer, com reposicionar-lo, fins immobilitzar-lo col·locant la bena segons les indicacions, perquè de cap manera volia anar a Tarragona a l’hospital. Per la confiança i l’afecte que li tenia, el doctor li va demanar, quan va haver de ser intervingut, que l’acompanyés al quiròfan, situat a la cúpula de vidre des de la qual es podia contemplar l’operació. És pràcticament segur —esperem que no ens falli la memòria— que era a la tarragonina Clínica Monegal. Perquè la vida és tossuda i va morir ingressat a Tarragona, el 18 d’octubre de 1976, als 80 anys. Està enterrat a Altafulla, on descansa al cementiri municipal, en un dels primers nínxols entrant a la dreta.

La seva vídua va continuar vivint a la casa. Vam descobrir llavors una Amparo enraonadora, amb gran conversa i molt criteri, que potser durant la vida del marit no va eixir enfront de la gran personalitat d’ell, no obstant ser un matrimoni molt ben avingut. Llavors jo era joveneta i hi anava també pel meu compte, “vaig a veure la senyora Amparo!” deia a casa. Quins records en tinc!, m’explicava coses de la seva

època i del que havien compartit amb els de casa, però també volia estar al dia dels costums de la joventut, em preguntava pels meus pensaments i projectes i em donava consells de vida valuosos, fins que se'ns feia fosc, com sempre ens havia passat en aquella casa!

Tot i que en morir el marit va introduir algunes modernitats a la casa, com fer-se instal·lar telèfon, els seus familiars de Lleida —penso que eren originaris de Tortosa— volien que marxés amb ells, i va accedir a passar-hi el primer hivern. El clima no li va provar gens, deia ella, però nosaltres pensàvem que en realitat es va enyorar. No volent tornar de cap manera a Lleida, per tranquil·litzar tothom i demostrar que es trobava en un entorn confortable i acompanyada, el Nadal del 77 es va instal·lar a l'Hotel Yola per passar-hi l'hivern. En aquella època en què a casa passàvem trasbals per malalties familiars, anàvem poc a Altafulla. Datada d'11 de gener de 1978, vam rebre una carta preguntant com es trobava la Teresina, la nostra estimada tieta, que estava en els seus últims moments. Explicava que ens escrivia des de casa seva, on es quedava si feia bo, que aniria i vindria de l'hotel fins a Setmana Santa i que podíem escriure-li a casa, a *Nueva 21*... Entre línies es llegia que, a més de sola, volia estar amb els seus records... Aquesta solució tan flexible que li van facilitar els bons amics propietaris del Yola¹⁷ —una amistat que també havia traspassat generacions des de l'època de la “mona monorum”— li va permetre conservar casa seva un temps més, perquè d'Altafulla no se n'hagués mogut...

Finalment, i fins al seu traspàs, va viure amb aquells familiars dels quals sempre ens parlava —ell es deia Pompeyo, ho recordo per la singularitat del nom— fins que va morir a Lleida... perquè la vida és tossuda. Ella va ser l'última a marxar d'aquella generació irreplicable. Sens dubte, havia estat una gran companya de vida del doctor, una mica a la rereguarda i el complement necessari que tota persona singular necessita al seu costat, almenys en aquells temps. Sempre parlaven en català, però sempre es van dir Constantino i Amparo.

Epíleg

Quan el 1971 es va jubilar, el doctor va refusar qualsevol homenatge, com recull el mateix article d'Isidre Virgili referit al començament d'aquest escrit —“només he fet la meua feina”— fet que encaixa perfectament amb la seva personalitat. Arran d'unes converses actuals amb persones que van viure la seva època i que el recorden amb afecte i agraïment, va sorgir la idea d'aquest article. No puc dir que fos una sorpresa,

¹⁷ La família Sellarès constava de diverses branques. Salvador Sellarès Lacambra va ser qui va mantenir sempre una relació de suport afectuós amb el matrimoni Rodríguez.

sempre he sabut de l'estima que li havien professat els vilatans, però sí una satisfacció veure que no l'han oblidat. La relació entre metge i pacient és personal i confidencial i, per tant, no sembla que s'escaigui parlar d'un aspecte tan íntim com les malalties, si bé en aquest cas els records van més enllà de l'ofici, i no devia ser casualitat que el doctor fos generalment anomenat "senyor Rodríguez". De segur hi haurà més persones que s'animaran a escriure'n records. No com un homenatge, sinó com una manera de mantenir viva la memòria d'un vertader altafullenc.

Agraïments

A Maria Teresa Balaguer Rimbau i Pepita Farreras Serramià, per la il·lusió amb què van acollir la idea, així com per l'aportació de dades i documentació. A Narcís Carulla Gratacòs, per les seves valuoses orientacions.

Fons documentals consultats

Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona
Arxiu Municipal de l'Ajuntament d'Altafulla
Ajuntament de Rasquera
Col·legi Oficial de Metges de Tàrragona¹⁸
Archivo General Militar de Guadalajara

Bibliografia

SEGOVIA DE ARANA, J. M. (2000): *La salud de los españoles en el siglo XX*. Anales de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas.
TORRES VÁZQUEZ, J. J. (2020): *Breve historia del médico rural*. Médicos y Pacientes, Opinión, 2020.
GALIMAY SOLÉ, ROMAN. (2022): *Doctor Ignasi Sarró Roset*. Vallencs Il·lustres.

¹⁸ Els anys cinquanta van reassignar números de col·legiats i per tant el núm. 362 que havia tingut el doctor va ser atribuït a un altre metge. De moment no s'ha pogut rescatar cap documentació.